

HAMSHIRALARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

Narzulloeva Salomatbonu Sunnatulloevna
Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti tadqiqotchisi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.077>

Annotatsiya. Mazkur maqolada hamshiralarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish usullari, uning metodologiyasi va psixologik asoslari ochib berilgan. Bundan tashqari tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentligi va uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganishga oid tadqiqotlar olib borilgan. Shuningdek tibbiyot xodimlari sotsial-psixologik kompetentligini shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar va mexanizmlarni aniqlangan, shifokorlarda sotsial-psixologik kompetentlik hamda sotsial intellektni o'zaro aloqadorligini aniqlash va asoslash bo'yicha so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: sotsial-psixologik kompetentlik, ijtimoiy refleksiya, empirik tahlil, adekvat muloqotchanlik, adekvat emotsional munosabat, kommunikativ kompetentlik, kompetentlik omillari.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ МЕДСЕСТРЫ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Нарзуллоева Саломатбону Суннатуллоевна
научный сотрудник Бухарского Института психологии и иностранных языков

Аннотация. В данной статье раскрыты методы развития профессиональной компетентности у медсестер, ее методология и психологические основы. Кроме того, проведены исследования по изучению социально-психологической компетентности медицинских работников и факторов, влияющих на ее формирование. Выявлены также социально-психологические факторы и механизмы, формирующие социально-психологическую компетентность медицинских работников, даны рекомендации по выявлению и обоснованию взаимосвязи социально-психологической компетентности и социального интеллекта у врачей.

Ключевые слова: социально-психологическая компетентность, социальная рефлексия, эмпирический анализ, адекватная коммуникативность, адекватный эмоциональный отклик, коммуникативная компетентность, факторы компетентности.

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A NURSE AS A SOCIO- PSYCHOLOGICAL PROBLEM

Narzulloeva Salomatbonu Sunnatulloevna
Researcher Bukhara Institute of Psychology and foreign languages

Annotation. This article reveals the methods of developing professional competence in nurses, its methodology and psychological foundations. In addition, research has been carried out on the study of the social and psychological competence of medical personnel and the factors that influence its formation. Also identified the socio-psychological factors and mechanisms that shape the Social-Psychological competence of medical workers, the doctors talked about social-psychological competence and the identification and justification of the interaction of social intelligence.

Key words: social-psychological competence, social reflection, empirical analysis, adequate communication, adequate emotional attitude, communicative competence, competence factors.

Kirish. Jahonda tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentligiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni shakllantirish va rivojlantirish kontseptsiyalarini yaratish, kompetentlik mezonlarini tizimlashtirish, kasbiy layoqat ko'rsatkichlarini tadqiq qilish hamda rivojlantirishga mo'ljallangan psixodiagnostik metodikalar majmuini ishlab chiqish, tizimli ilmiy tadqiqotlar olib borish masalalariga alohida e'tibor qaratish dolzarblashib bormoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 66-sessiyasida ruhiy salomatlikni saqlash sohasida 2013-2023 yillarga mo'ljallangan kompleks harakatlar rejasi qabul qilingan bo'lib, unda sog'liqni saqlash tizimining boshlang'ich bo'g'ini bo'lgan tibbiyot hamshiralari maqsadga

yo'naltirilgan xatti-harakatlari va kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'sir etuvchi shaxs sifatidagi o'rni va ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan. Bu borada bo'lajak tibbiyot hamshiralarning faoliyatga tayyorlash va uni amalga oshirishning psixologik tamoyillariga e'tibor berish, ularning ham shaxsiy ham kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish orqali kasbiy kompetentligini oshirish, tibbiyot hamshiralarning psixologik kompetentligini shakllantirish orqali kasbiy faoliyat samaradorligini oshirish dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Hamshiralarning kasbiy kompetentligiga ta'sir etuvchi omillarni tadqiq etish va shakllantirish muammosi Sharqning buyuk mutafakkirlarini asrlar davomida qiziqtirib kelgan. Mahmud Qoshg'ariyning, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Al - Xorazmiyning, Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlar kasallarni davolashda tibbiyot xodimlarining kasbiy kompetentlik omillarini ahamiyati haqidagi fikrlarini o'z asarlarida yozib qoldirganlar.

Mamlakatimiz olimlaridan B.Qodirov, D.Muxamedova, G'.Shoumarov, V.Karimova, Sh.Baratov, A.Jabborov, E.G'oziyev, Sh.Abdullayeva Z.Ibodullayev, D.Ilxamova, M.Karamyanlar o'z tadqiqotlarida kasbiy kompetentlikning psixologik va tibbiy-psixologik jihatlarini ilmiy asoslab berganlar.

Rus olimlaridan M.Mileyko, Yu.Sarqcheva, I.Demidova, Yu.Makarov, M.Bobneva, I.Zimnyaya, V.Kunitsyna, V.Ageyev, L.Svirskaya, Yu.Jukov, A.Panfilova kabi olimlar esa kasbiy kompetentlikning psixologik xususiyatlarini tadqiq etganlar.

Xorij olimlaridan I.Borg, M.Muller, M.Perlmutter, M.Kaplan, J.Mayer L.Nuguist kabilar o'z tadqiqotlarida bo'lajak tibbiyot xodimlarida kasbiy kompetentlikka ta'sir qiluvchi omillar va komponentlarni ochib berganlar.

Yuqoridagi ilmiy tahlil natijalaridan ko'rinib turibdiki, tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentligini tahlil qilish mamlakatimizda va xorijda yetarlicha o'rganilmagan. Bu esa ushbu muammoning yanada dolzarbligini ko'rsatmoqda.

Biz ijtimoiy psixologiyada tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentlikni shakllantirish muammosiga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilar ekanmiz, eng avvalo kasbiy kompetentlik metodologiyasini tadqiq etishga bag'ishlangan ilmiy mulohazalarni tahlil qilishni lozim topdik. Hozirgacha yaratilgan ilmiy maktablarning psixologik tahliliga e'tibor beradigan bo'lsak, kasbiy kompetentlikni aniqlashga doir tadqiqotchilar tomonidan turli yondashuvlar mavjudligiga guvoh bo'lish mumkin.

Kasbiy kompetentlikni faoliyat samaradorligiga ta'siri hamda ijtimoiy psixologik muammo sifatida kasbiy faoliyat doirasida qay tariqa va qanday o'rganilganligini tahlil qilish va talqin qilish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kasbiy kompetentlikka oid olib borilgan nazariy-ilmiy va amaliy-uslubiy tadqiqotlar ko'lamiga ma'lum tartibda baho bermay turib, bo'lajak tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentlik haqidagi tasavvurlarini shakllantirish va rivojlantirish masalasi haqida fikr-mulohaza yuritib bo'lmaydi. Chunki, jadallik bilan rivojlanayotgan ijtimoiy islohotlar davrida bo'lajak tibbiyot hamshiralari qo'yilayotgan talablarning anchagina mas'uliyatli ekanligi, ko'p hollarda kasbiy kompetentlikka ta'sir qiluvchi omillarning qay darajada rivojlanganligiga bog'liq bo'lib qolmoqda.

Ushbu ijtimoiy psixologik muammoni sharq olimlarining asarlarida ham ko'plab uchratish mumkin.

Jumladan, Abu Nasr Forobiy (872-950 yil) asarlarida insonni ulug'lash, adolat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, xalqparvarlik, mardlik, saxiylik, kamtarlik, rostgo'ylik, do'stlik, olijanoblik, muruvvatlilik, odob-axloq, ilm-ma'rifat g'oyalari ilgari surilgan. Mutafakkir yoshlarni navqironlik davrining har daqiqasini qadriga yetishga, halol mehnat qilib, farovonlik, baxt-saodatga erishishida o'qituvchilarning roliga katta ahamiyat qaratadi. Bunda u o'quvchini tarbiyalashda quyidagi: rag'batlantirish, taqdirlash, tanbeh berish, man etish usullaridan keng foydalangan».

Rag'batlantirish usuli bola qilgan ishni, xulq-atvorni ma'qullash, maqtash, tabriklash tarzida qo'llangan. Bu esa bolaning kelgusida yanada go'zal xatti-harakatlarni amalga oshirish, o'z qobiliyati va bajargan yaxshi ishidan faxrlanish tuyg'usini o'stirishga xizmat qilgan.

Taqdirlash usuli bolaning qilgan ishidan mamnunlik ifodasi bo'lgan «barakalla», «raxmat bolam», «omon bo'l» deyish, yoqimli kulib qo'yish, boshini silash, peshonasidan o'pish, quchoqlab bag'riga bosish ko'rinishida amalga oshirilgan.

Tanbeh usuli kichik yoshdagi bolalarga nisbatan, o'rtoqlari bilan qo'pol muomalada bo'lgai, topshiriqlarni bajarmagan yoki yomon bajargan, isrofgarchilikka yo'l qo'ygan, qizlarni noo'rin ranjitgai o'g'il bolaga nisbatan qo'llangan. Ushbu ijtimoiy psixologik muammoni «Fozil odamlar shahri», «Baxt saodatga erishuv to'g'risida», «Ixsu – al-ulum», «Ilmlarning kelib chiqishi», «Aql ma'nolari to'g'risida»,

«Mukammal ta'lim haqida risola» kabi asrlarida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari ifodalagan. Farobiy «maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya, insonni ham aqliy, ham axloqiy jihatdan kamolga yetkazadi, xususan, inson tabiat va jamiyat qonun-qoidalarini to'g'ri bilib oladi va hayotda to'g'ri yo'l tutadi, boshqalar bilan to'g'ri munosabatda bo'ladi», deb aytadi. «Bunday inson, - deb yozgan edi Forobiy, - insoniy barkamollikning oliy sohibi va baxt saodat bo'ladigan xatti-harakatni biladigan zotdir»[1].

Mahmud Qoshg'ariyning «Devonu lug'atit turk» asarida ilm olishning qadri, bilim eng bebaho boylik bo'lib, uning negizida insonning ma'naviy-ma'rifiy dunyoqarashi, odob-axloqi, go'zal insoniy fazilatlarini shakllanishi, bilim va kasb-hunar insonning butun xatti-harakatlarini belgilashi ta'kidlab o'tilgan. Shuningdek, alloma mol-dunyoga intilish va hirs qo'yishni xuddi tog'dan kelayotgan selga o'xshatadi. Mol-mulk hirsiga berilib ketgan kishi shu sel ostida qolgan toshdek chilparchin bo'ladi, deydi[5].

Voiz Koshifiy «Axloqi muhsiniy» asarida aql bilan faoliyatning o'zaro aloqasi haqida gapirib, barcha kishilar aqlga ehtiyoj sezishi, aql esa amaliy faoliyatga ehtiyoj sezishini ta'kidlaydi. Harakat, faoliyat aqlning ko'zgusi sanaladi. Aql yordamida insoniy tajribalar, ma'naviy qadriyatlar yig'ilib boradi va kelgusi avlodlarga yetkaziladi, deydi[4].

Bo'lajak tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentlik haqidagi ijtimoiy tasavvurlarni shakllantirish bugungi kunda dolzarb vazifalardan biriga aylanib Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Alisher Navoiy o'z asarlarida, insonlarni tushunish, muloqotmandlik, suhbatdoshning xulq-atvori, hatti-harakatlari, kechinmalariga nisbatan adekvat sezuvchanlik, axloqiy ustanovkalar kabi sifatlarining namoyon etilishini yuqori darajadagi axloqiy sifatlar deb ta'riflaganlar [1;3;5].

Mashhur mutaffakkir Abu Bakr ar-Roziy (865-925) o'z davrida bemorlarni davolashda, ularga ruhiy ta'sir qilish, muhim omillardan biri ekanligini ta'kidlagan. U o'z asarlarida tibbiyot xodimlarining shaxsiy va kasbiy xislatlari hamda ularning shaxslararo munosabatidagi roli haqida fikrlarini yozib qoldirgan. Buyuk mutaffakkir Abu Ali Ibn Sinoning (865-925) «Tib qonunlari» asarida davolashni turli xil vositalari bilan birgalikda, bemor ruhiyatiga ta'sir ko'rsatishning usullari va ahamiyati keng yoritib berilgan. Ibn Sino kasalliklarni davolashda psixologik omillarga katta e'tibor qaratib, bemorni avvalo ruhiyatini so'z yordamida davolashni va bu jarayonda tibbiyot xodimlarini muloqotmandligi, emotsional intellekti, sotsial-psixologik kompetentligini rivojlantirish muhim ekanligini ta'kidlab o'tadi.

Bundan tashqari Ismoil Jurjoniy, Masixiy Al Karvakiy, Chag'miniy kabi tabiblar ham kassallikni davolashda tibbiyot xodimlarini kasbiy kompetentligiga ta'sir etuvchi psixologik omillarni ochib berganlar [68].

Ijtimoiy psixologiyada N.V. Kuz'mina bo'lajak tibbiyot xodimlari uchun zarur bo'lgan kasbiy kompetentlik omillarini quyidagi mexanizmlarga ajratadi [3]:

1. Sotsial-pertseptiv kompetentlik
2. Sotsial-psixologik kompetentlik
3. Autopsixologik kompetentlik
4. Psixologik-pedagogik kompetentlik
5. Kommunikativ kompetentlik

Rus olimi A.Yu.Makoyeva esa bo'lajak tibbiyot hamshiralari uchun kasbiy kompetentlik funktsiyalarini quyidagicha belgilaydi[84]:

1. Kognitiv kompetentlik
2. Kommunikativ kompetentlik
3. Intellektual kompetentlik
4. Sotsial kompetentlik
5. Autopsixologik kompetentlik

Kognitiv kompetentlik – bu tibbiyot xodimlari kasbiy faoliyati jarayonida uchraydigan psixologik to'siqlarni yengib o'tish, faoliyat jarayonida kasbiy vazifalarni to'g'ri hal eta olish, muammoli vaziyatlardan turli xil psixologik usullar yordamida chiqib keta olish, vaziyatni to'g'ri baholay olish va axborotlarni sintez qila olish qobiliyati.

Kommunikativ kompetentlik – bo'lajak tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentligiga ta'sir etuvchi muhim omil hisoblanib, kommunikativ muloqotda atrofda qilarni ijobiy munosabatini shakllantiradigan, shaxsiy dispozitsiyasini himoya qila oladigan va shaxslararo munosabatni to'g'ri tashkil qila olish qobiliyati.

V.N.Vvedenkiyning xulolariga ko'ra, tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentlikni rivojlantirish

quyidagi yondashuvlar acocida amalga oshiriladi [1]:

- Ijtimoiy-psixologik yondashuv;
- Etnopsixologik yondashuv;
- Etnik yondashuv;
- Xulqiy – ma'naviy yondashuv.

Yuqorida qayd etilgan yondashuvlar tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentligini rivojlantirishning psixologik chora-tadbirlariga bag'ishlangan bo'lib, ular orqali kasbiy kompetentlik komponentlari baholanadi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz psixologlari tomonidan hanuzgacha kasbiy kompetentlikni muayyan kasbiy faoliyatga yoki xususan, tibbiyot hamshiralari misolida atroflicha va to'liq o'rganilmaganligi kuzatildi. Bu esa bugungi bo'lajak tibbiyot hamshiralari faoliyati misolida uning kasbiy kompetentlikka daxldor bulgan imkoniyatlari ko'lamini aniq belgilab olishni taqozo etadi. Shunday qilib, yuqoridagi tadqiqot yo'nalishlarining tahlili birinchidan umumiy tarzda, ilmiy-nazariy jihatdan kasbiy kompetentlikka ta'rif berish imkonini bersa, ikkinchidan tadqiqot maqsadiga mos tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentlik mezonlarini ishlab chiqish va uni amaliyotda qo'llash uchun ilmiy-nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Aytish mumkinki, barcha nazariy-metodologik asoslar bugungi kunda tibbiyot hamshiralari kasbiy kompetentlikni rivojlantirish uchun ma'lum darajadagi ilmiy tadqiqotlarni olib borishda tegishli ilmiy oydinliklar kiritish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. 1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2017. (766)-son
2. Алексеев А.А., Громова Л.А. Психогеометрия для менеджеров. – Л.: «Знание», 1991. – 164 с.
3. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. М.: Мысль, 1976. – 150 с.
4. Sobirova D.A. Sotsial intellekt: nazariya va amaliyot. - Toshkent.: "Fan", 2013. – 160 b.
5. Olport G. Stanovleniye lichnosti. Izbrannyye trudy. – M: Smysl, 2002 – 329 s.;
6. Terstoun L.L. Xarakter intellekta.- M.:Pedagogika, 1924.- 230 s.
7. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Mayer–Salovey–Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT) user's manual. Toronto, Canada: MHS Publishers, 2002.
8. Ховов О.В. Компетентность профессиональная // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. - М.:АПО. - 1998.-Т.1. -С.454-455.